

Jiří Hoblík

Proroci,
jejich
slova
a jejich
svět

VYŠEHRAĐ

JIŘÍ HOBLÍK
PROROCI, JEJICH SLOVA
A JEJICH SVĚT

Jiří Hoblík

Proroci,
jejich
slova
a jejich
svět

VYŠEHRAĐ

*Tato publikace je výsledkem badatelské činnosti v rámci grantu LC 538
Centrum biblických studií a vychází s jeho finanční podporou.*

Copyright © Mgr. Jiří Hoblík, Th.D., 2009

ISBN 978-80-7021-948-5

OBSAH

Předmluva	13
-----------------	----

I ÚVOD

1 CO JE PROFÉTIE

1) Nač se ptáme?	21
2) Prorok jako náboženská postava	24
3) Kategorie mantiky a zařazení profétie	25
4) Srovnání s analogickými náboženskými fenomény	29
5) Řecká mantika	33
6) Aspekty a klasifikace profétie	40

2 Z DĚJIN PROFÉTOLOGICKÉHO BÁDÁNÍ

1) Předpoklady	45
2) Rozeběh	47
3) Formování	50
4) Ustálení	55
5) Proměna paradigmatu?	58
6) Internacionalizace	61
7) Závěrečné poznámky	64

II PROFÉTIE V DĚJINÁCH

3 OTÁZKA DĚJINNOSTI

1) Nesnáze srovnávání	71
2) Specifika a jedinečnost	75
3) Hebrejská profétie jako fenomén náboženských dějin	76
4) Profétie a dějinná relevance prorocké literatury	78

4	PROFÉTIE NA STARÉM PŘEDNÍM VÝCHODĚ	
1)	Přítomnost profétie na starém Předním východě	83
2)	Marijská profétie	87
3)	Další doklady profétie z –2. tisíciletí	92
4)	Aramejské doklady: Zakírova stéla a Bileámův nápis	95
5)	Novoasyrská profétie	100
6)	Staroarabská mantika	104
5	KE STARŠÍM DĚJINÁM HEBREJSKÉ PROFÉTIE	
1)	Genetická otázka	108
2)	Matné počátky	111
3)	Davidovští proroci	113
4)	Izraelští proroci	114
5)	Elijáš a Elíša	118
6	KLASICKÁ PROFÉTIE KRÁLOVSKÉ DOBY A BABYLONSKÉ ÉRY	
1)	K rané klasické profétii	122
2)	Ámos	124
3)	Ozeáš	127
4)	Izajáš	129
5)	Micheáš	131
6)	Na přelomu mezi asyrskou a babylonskou dobou: Nahum, Abakuk a Sofonjáš	132
7)	Na počátku babylonské doby	137
8)	Jeremjáš	138
9)	Pád Judska a klasická profétie	143
10)	Ezechiel	146
11)	Deuteroizajáš (Iz 40–55)	151
7	DEUTERONOMISTIČTÍ SVĚDKOVÉ PROFÉTIE	
1)	Deuteronomismus jako hypotéza	154
2)	Deuteronomismus a prorocká literatura	156
	<i>Exkurs: Přehled deuteronomistického zpracování knihy Jeremjáš</i> .	160
3)	Proroci v deuteronomistickém dějpravném díle	162
	<i>Exkurs: Přehled zpracování „prorockými“ deuteronomisty (DtrP)</i>	165
4)	Příznaky „prorockého“ zpracování (DtrP)	167

5) K „nomistickému“ zpracování (DtrN)	168
<i>Exkurs: Přehled zpracování „nomistickými“</i>	
<i>deuteronomisty (DtrN)</i>	169
6) Význam profétie pro deuteronomistické dějpravné dílo .	170

8 POZDNÍ HEBREJSKÁ PROFÉTIE

1) Poexilní situace a vývoj	178
2) Poexilní profétie: Ageus, Zacharjáš, Tritoizajáš, Jóel, Abdijáš, Deuterozacharjáš, Tritozacharjáš a Malachjáš	180
3) Od záznamů k literatuře	187
4) Pohled chronistického díla, zvláště pak na lévijskou profétii	197
5) Konec profétie?	202
6) Profétie kanonická	204

9 V RANÉM A RABÍNSKÉM JUDAISMU

1) Tendence v raném judaismu	208
2) Kumránské společenství	216
3) Svědectví Josepha Flavia	217
4) Rabínská tradice	220

10 V RANÉM KŘESŤANSTVÍ

1) K dobovému kontextu	224
2) Ježíš a jeho křesťanský obraz	227
3) Novozákonní christologická recepce profétie	229
4) První křesťanské obce	233
5) Postkanonická literatura	236
6) Montanismus	240
7) Význam setkávání a střetávání s řeckou mantikou	242
8) Židokřesťanství a manicheismus	245
9) Otázka konce profétie napodruhé	250

III HEBREJSKÁ PROFÉTIE

11 HEBREJSKÁ PROFÉTIE: TERMINOLOGIE A VÝZNAM

1) Charakter a charakteristiky	255
2) Prorocké tituly	256

12 PROFÉTIE JAKO NÁBOŽENSKO-SOCIÁLNÍ FENOMÉN

1) Sociální charakter	263
2) Alternativní profétie jako subkultura	265
3) Kultická profétie	271

13 INSPIRACE

1) Prorocky specifická inspirace	275
2) Prorocká inspirace v diskusi	279
3) Revelace a inspirace	282
4) Cesty prorocké inspirace	288
5) Prorocké vizionářství	289
6) Profétie a oneiromantie	292
7) Extatická profétie	294
8) „Hospodinovo slovo“ a inspirovaná řeč	299

14 PŮSOBNÍ, ÚLOHA A ÚDĚL

1) Způsoby prorockého vystoupení: promluvy a obrazné akty	303
2) Místo a další okolnosti prorokování	307
3) Dotazování Hospodina	309
4) Přímluva a intercese	313
5) Prorocká individualita	317
6) Sociální kontext	320
7) Posluchači a adresáti	326
8) Vztah ke králi	329
9) Vztah k jednotlivcům	332
10) Vztah k lidu	333
11) Vztah ke společenským skupinám	335
12) Odpůrci, nepřátelé a trpící prorok	339
13) Prorocká tradice	343

15 PROROCKÁ LITERATURA Z POHLEDU KRITIKY FORMY: LITERÁRNÍ CELKY

1) Čím se zabývá kritika formy?	347
2) Prorocká literatura	348
3) Prorocká kniha	350
4) Prorocká sbírka	353

5) Prorocké slovo	354
6) Prorocká zpráva	355
7) Prorocké vyprávění a prorocká legenda	359

16 PROROCKÁ LITERATURA Z POHLEDU KRITIKY FORMY: PROROCKÁ SLOVA

1) K prorockým slovům	361
2) Napomenutí	362
3) Slovo o soudu	363
4) Obžaloba jako součást slova o soudu	364
5) Ohlášení soudu	365
6) Slovo o spáse	367
7) Slovo proti cizímu národu	371

17 PROROCKÁ LITERATURA Z POHLEDU KRITIKY FORMY: FORMULOVITÉ OBRATY

1) K formulovitým obrátům	372
2) Formule poslů: „Hospodin říká toto“	373
3) Formule události slova: „stalo se Hospodinovo slovo“	376
4) Formule Hospodinova výroku: „(toto je) Hospodinův výrok“	377

18 POSELSTVÍ O STÁVAJÍCÍM A NASTÁVAJÍCÍM

1) Tázání na význam prorockého poselství	378
2) Časovost prorockého slova	379
3) Souvislost jednání a údělu a kultura viny	384
4) Teologický aspekt prorocké řeči	390
5) Ohlašování blízkého	392
6) Moc prorockého slova	396

19 POSELSTVÍ V NAPOMENUTÍCH A OBŽALOBÁCH

1) Napomenutí	401
2) Obžaloby	404
3) Dvojitý koncept: vina a provinění	408
4) Sociální kritika	410
5) Politická kritika	413
6) Náboženská kritika	416

20 POSELSTVÍ V OHLÁŠENÍCH SOUDU

1) Ke specifickému interpretování specifického	420
2) Ohlašování soudu do dějin viny	422
3) Premisy a faktory	425
4) Procesualita soudu	431
5) Významy ohlášení soudu – v pohledu na jejich intenci	434
6) Významy ohlášení soudu – v pohledu na jejich adresáty ...	437
7) K náboženskodějinným důsledkům profétie soudu	444

21 POSELSTVÍ VE SLOVECH O SPÁSE

1) Co se míní spásou?	447
2) Ke starší tradici prorocké řeči o spáse	448
3) Exil a spása	450
4) Spása v konfrontaci se soudem	452
5) Prorok jako terapeut	456
6) Spása provázaná se soudem u Ezechiele	457
7) Poexilní dichotomie profétie soudu a spásy	458
8) Vykročení k eschatologii	460
9) Dilemata o naplnění	461

22 PROROCKÉ POSELSTVÍ VE SLOVECH PROTI NÁRODŮM

1) Prorokování proti národům a jeho zvláštnost	467
2) Různost a variabilita slov proti národům	469
3) Prorok pro národy	474

23 PROPRIUM A PROPRIA HEBREJSKÉ PROFÉTIE

1) K diskusi o propriu hebrejské profétie	476
2) Propria hebrejské profétie	479
3) Spor o profétii	483

Základní bibliografie	491
Seznam zkratk	496
Rejstřík hebrejských výrazů	502
Rejstřík osobních jmen	505
Věcný rejstřík	508
Rejstřík badatelů	516

PŘEDMLUVA

Hebrejskou bibli neradno číst jako příručku o historii a o reáliích starého Izraele. Na to je příliš mnohovrstevná. Bylo by rovněž nesprávné její význam redukovat na pouhý podklad judaistické či křesťanské náboženské nauky. Na to je zase dosti svébytná. Zároveň je zapotřebí odmítnout i vulgární představu snůšky pověr či ideologií. Na to je příliš bohatá a košatá; mnohé nesdělujeme „zdarma“.

Zkusme se tedy tázat odjinud: vezměme hebrejskou bibli jako v dějinách rozkošatělou náboženskou literaturu, vůči níž se nemůžeme stavět do nadřazené, přezíravé pozice, ale vůči níž bychom měli být trpělivými čtenáři, kteří jsou si dobře vědomi toho, že neporozumí hned a zdaleka všemu. Podobně můžeme ostatně přistupovat k védským hymnům, spisům mystiků a mnohým jiným dílům.

Důležité na hebrejské bibli je při tom všem, co říká, že nás spojuje s různými epochami a zejména pak s historickými Hebrejci, semitskými obyvateli Palestiny, kteří žili v davidovské říši a posléze v království izraelském a judském, později v judské provincii, a jimž tradice propůjčila výraz v představě dvanácti kmenů Izraele. Do jejich dob se vlastníma nohama nedostaneme. Ale můžeme vstupovat do díla, které z oněch dob vzešlo a které jejich – pro nás dávnou – kulturu reprezentuje, když už k minulému vůbec můžeme mít vztah jen prostřednictvím jeho reprezentací.

O tento zřetel se chce opírat tato kniha, zamýšlená jako úvod ke studiu profétie, zejména hebrejské. V jejím případě chceme prostředkovat určitý, přitom komplexně pojatý díl biblistického zkoumání, který na sebe klade konkrétní nároky, a přitom si netroufá obsáhnout v úplnosti předmět svého zájmu. Vlastní život hebrejského světa nemůžeme nahradit a jeho odkaz nesmíme rušit ani zastírat. Vzhledem ke genezi této knihy je třeba zdůraznit, že naším záměrem není předkládat učebnici. Spíše soubor příležitostí k případnému dalšímu detailnímu studiu.

Na zahraničních teologických fakultách se jako dílčí obor či jako „těžisko bádání“ ustálilo zkoumání proroků, pro jehož cizojazyčná označení

(srv. něm. „Prophetenforschung“) si dovoluji navrhnout ekvivalent *profétologie*. Moderní odbornou profétologii rozvinuly zejména německé protestantské fakulty spolu s nizozemskými a skandinávskými, k nimž se přidala také pracoviště v dalších zemích, zvláště britská a severoamerická.

V této souvislosti zdůrazněme, že profétologie si v kontextu starozákonní biblistiky zjedнала jistý, rozhodně ne však nepřátelský odstup vůči přímému teologickému zájmu, který v nereflektované samozřejmosti, dobré víře, ale i v dogmatické zarputilosti biblistiku příliš předznačoval. Nicméně biblistika komunikovala a komunikuje s jinými humanitními obory, a tak je otevřena novým a dalším otázkám a metodám. Do jisté míry se začala o profétologii zajímat rovněž religionistika a kulturní antropologie, zkoumající rovněž jevy novější doby napříč kulturami. Z toho můžeme nakonec vyvozovat, že profétologie může vést k nové formulaci teologických otázek a zároveň může obohacovat religionistiku.

Toto tvrzení může pochopitelně budít podezření na straně religionistické i teologické. Religionista se může ošívát v již příliš konvenčním podezření ze zaujatosti. Kdybychom ovšem chtěli příliš ulpívat na otázce zaujatosti, museli bychom nakonec vzdát všechno zkoumání, protože tak či onak je zaujat každý. Teolog může mít zase rozpaky v podezření z přílišného odcizení křesťanskému náboženskému prostředí. Přitom teologii samé by prospělo, kdyby se příliš neuzavírala do svých sfér nebo kdyby do nich nebyla zaháněna.

Nemůžeme samozřejmě popřít, že profétologie vyrostla na teologické půdě starozákonní biblistiky. Ale právě tak jí nelze upřít vědeckost ve smyslu péče o vědění a ani takové známky vědeckosti, jakými je metodická disciplína, požadavek verifikace, schopnost regulérní diskuse na vlastní půdě i komunikace s jinými obory. Ve vztahu k teologii ve vlastním smyslu má s ohledem na právě řečené postavení „přípravné práce“, která si netroufá sama sebe za teologii vydávat. (Teologii na základě prorocké literatury tu nepojednáváme, i když nemůžeme zamlčet implicitní teologii proroků.)

Současné si pak profétologie může činit nárok na to, aby pro religionistiku byla dílčím oborem „vedle jiných“. A religionistika sama může usilovat o *religionistickou biblistiku*, která se bude v zásadě krýt se základním zkoumáním a s jeho výsledky, přitom bude kontrolovat plnění nároku na vyzávorkování naukových předznamenání a pokoušet se o vlastní komparace. („Religionistická biblistika“ je sice zde navrhovaným termínem, ale za její reprezentanty lze pokládat takové veličiny, jakou byl Švý-

car F. Stolz anebo jakou je Američan Th. W. Overholt). Vzájemný vztah religionistiky a teologie zůstává vposledku otevřený, a tak tu nemá smysl rozhodovat se přímo ve prospěch jedné strany *proti* druhé. Domníváme se však, že při eliminaci biblistiky, resp. religionistické biblistiky by na mapě náboženských dějinných světů zůstalo příliš bílé místo. V posledních desetiletích je ostatně více než zřejmé, že se religionistika neobejde bez speciálního výzkumu ve všech rozmanitých oblastech náboženského světa.

S vědomím kontextu profétologického bádání zdůrazníme, že se v moderní době objevilo již několik monografií věnovaných hebrejské profétii. Jedná se především o zralá díla, shrnující desetiletí badatelského úsilí. Bylo by příliš troufalé činit si tu nárok na jejich překonání. Jde jen o nový pokus, který si bez oněch předchozích nelze představit. Ani pokračující analytickou práci nad texty není možné ignorovat, ovšem ani obsáhnout: hebrejská bible jako oblast pro takovou práci se jeví jako nedotěžitelný důl. Sice jsou pro nás výchozím rámcem literární dějiny, ale ani ony jako celek, ani literární úvod nejsou zde naším přímým zájmem. Literární úvod je označen pro zcela zvláštní koncept, jenž je českému čtenáři přístupný alespoň v syntetické práci Rolfa Rendtorffa. A široce pojatá integrace dějin profétie a literárních dějin, profétologie a literárního úvodu do Starého zákona je spíše přáním a snem. S tím také souvisí jistý dílčí aspekt, který není konformní vůči badatelskému mainstreamu a který se neupíná k pojednávání makrostruktur prorockých knih, nýbrž všímá si prorockých postav – ne ovšem izolovaných, nýbrž zosobňujících danou náboženskou slovesnost.

Jak vůbec propojit spletitou analytickou práci a obsáhlé, encyklopedické shrnování? Snad skromněji pojatým rozvrhem, který příslušnou literaturu, v českých knihovnách jen málo dostupnou, zužitkuje ve výběru, a přitom v korespondenci s vlastními analýzami. Tyto analýzy se nacházejí v mé disertační práci „Spor o profétii“ z roku 2004, obhájené o rok později na ETF UK. Pokusil jsem se v ní rozpracovat obraz konfliktnosti profétie, zejména hebrejské, a nově zhodnotit dosavadní diskusi. V průběhu studia se ukázalo, že v této konfliktnosti se povytce projevovala tvář profétie a že spory a střetnutí si vynucovaly takové artikulace, které o tváři profétie svědčí. To pak byla výzva ke zkoumání základních profétologických otázek, jehož shrnutí má tato kniha prostředkovat. Pro oblasti, které nebyly přímo předmětem analýz, zmíněné zkoumání posloužilo jako měřítko.

Metodické východisko se nachází v literární kritice, která v hebrejské literatuře odlišuje různé fáze vzniku a různá zpracování a která se pokouší hebrejskou literaturu diferencovat podle příznaků jí vlastních a současně moderními metodami. Úplná analýza hebrejské bible je v rámci jednoho projektu v dnešní době zcela nedosažitelná. Ale pokládám za nezbytné vymezit se vůči holistickým, jednostranně synchronistickým postupům a ulpívání na dobových trendech. I na rozdíl od toho můžeme jako zastřešující pojem zvolit „literární dějiny“, o nichž mluvil už Hermann Gunkel.¹ Tento integrativní pojem, překračující koncepce dějin redakce, totiž dovoluje rozmanité specifikace, polychronní diferenciaci mnoha stadií, ale i pohled do *otevřeného* prostoru, který po každé *uzavřené* práci zůstává. Díky němu nemusí být nárok historicity modernisticky arogantní a studium literatury nemusí podceňovat historii.

Závěrem ještě několik slov na vysvětlenou: Protože nemáme přímo v úmyslu poskytnout úvod do literatury Starého zákona, nevěnujeme zvláštní pozornost jinak nesmírně vlivné knize Daniel, která svou povahou a svým zařazením v hebrejském kánonu není prorockou knihou, i když navazuje na prorocké tradice, zatímco o knize Jonáš sdělujeme pouze nejnutnější minimum, jelikož se jedná o pozdní, čistě literární dílo.

V češtině zavedené pojmenování hebrejského Boha „Hospodin“, které už ve staré češtině bylo archaismem,² považuji za vhodný ekvivalent hebrejského pojmenování „Jahve“, jež se běžně užívá v němčině a které mimo půdu judaismu ani v českém užití, zejména odborném nevyklučuji.

Chronologie se v zásadě řídí prací K. R. Veenhofs *Geschichte des Alten Orients bis zur Zeit Alexanders des Großen* (Göttingen 2001). Přepis cizojazyčných vlastních jmen a jiných výrazů je do značné míry zjednodušen. Oproti různým polovičatým řešením má v otázce přepisu smysl rozhodnout se mezi dvěma alternativami, s ohledem na uplatnění: mezi transkripcí, důsledně věrnou originálnímu jazyku, a maximální adaptací vůči jazyku domácímu. Volíme druhou možnost, a tak nepoužíváme speciálních transkripčních znaků (ani v případě těch archaických jazyků, jichž se jen dotýkáme a nevtažujeme je do zkoumání). Speciálně hebrejské

¹ Srv. GUNKEL, H., *Die Israelitische Literatur*, reprint, Darmstadt 1963, s. 2 aj.

² Srv. ŠLOSAR, D., *Jazyčnick*, Praha 1990, s. 10.

konsonanty přepisujeme: 'b/v g d h w z ch t j k/ch l m n s 'p/f c q r s š t. Znak pro bezbarvou samohlásku *šewá* nahrazujeme paušálně vokálem *e*. Nerozlišujeme stažené vokály ani nevyznačujeme podkladové konsonanty pro vokály. Slovesa jsou uváděna ve 3. osobě singuláru perfekta.

České ekvivalenty hebrejských vlastních jmen se řídí Českým ekumenickým překladem bible, ač s některými úpravami (zejména píšeme „Bétel“ namísto „Bét-el“). Odtud přejímáme také úzus zkratk biblických knih. Odkazy na nespecifikovanou část verše jsou vyznačeny hvězdičkou v postavení horního indexu. Odkazy na konkrétní části verše jsou vyznačeny podle masoretských rozlučovacích akcentů v hebrejském textu malým písmenem (a, b; podle akcentu *'atnách*) za číslicí, menší část verše navíc řeckým písmenem (, , ; podle akcentu *zákéf*), a sice podle fázo-
vání, jak je uvádí *Biblia Hebraica Stuttgartesiana*.

Imperativu formalismu se snaží vymykat i zjednodušená bibliografie. Závěrečný soupis literatury zahrnuje jen základní publikace ke studiu problematiky, výběrová literatura k jednotlivým tématům, kde se určité téma pojednává podrobněji (popřípadě i prameny), následuje za jednotlivými podkapitolami a ad hoc využitá literatura je uvedena v poznámkovém aparátu.